

دانشگاه مازندران

سازمان اطلاعات علمی ایران
موسسه اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه مازندران

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

۱۳۸۳ / ۴ / ۴ = ۴

موضوع:

خسارات مازاد بر دیه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

استاد راهنما:

جناب دکتر فخرالدین اصغری آقمشهدی

استاد مشاور:

جناب دکتر محمود امامی نمینی

نگارش:

حمید رضا جعفری

آبان ۱۳۸۲

۷۱۱۴۹

تقدیر و تشکر

برخود فرض می دانم از زحمات بی دریغ و دلسوزانه استاد
دانشمندم **جناب دکتر فخرالدین اصفهری آقوشهدی** و
جناب دکتر محمود امامی کمال تشکر و قدردانی را
بعمل آورم.

تقدیم به:

پدر، مادر و همسر عزیزم که با صبر و استقامت خویش
درس زندگی و محبت را به من آموختند.

من به این دیوانگی کی جمع می کردم سخن
عشق شد شیرازه بند دفتر و دیوان من.

چکیده

در رساله حاضر در ابتدا به بررسی ماهیت دیه پرداخته‌ایم که دارای ماهیتی مستقل می‌باشد و سپس مبانی نظری مخالفان خسارات مازاد بر دیه را مورد نقد قرار داده‌ایم، دلایل این گروه عبارتند از:

۱- ماهیت دیه ۲- سکوت در مقام بیان ۳- اعتبار امر مختومه و ...

در نهایت با رد دلایل مخالفین، دلایل جواز مطالبه خسارات مازاد بر دیه را مورد بررسی قرار داده‌ایم و به این نتیجه گیری رسیده‌ایم که این خسارات قابل مطالبه می‌باشد. دلایل مزبور عبارتند از:

۱- روایات ۲- قاعده لا ضرر ۳- قاعده نفی حرج ۴- قاعده تسبیب ۵- بنای عقلا، همچنین رأی اصراری به شماره ۶ دیوانعالی کشور مورخ ۱۳۷۵/۴/۵ نیز مؤید نظریه اخیر می‌باشد.

- گفتار سوم: شیوه های جبران خسارت..... ۱۶
- الف) برگرداندن وضع پیشین..... ۱۶
- ب) جبران خسارت از طریق پرداخت معادل..... ۱۷
- فصل دوم: دیه..... ۱۸
- گفتار اول: تعریف دیه..... ۱۸
- الف) تعریف دیه از نظر لغوی..... ۱۸
- ب) تعریف دیه از نظر اصطلاحی..... ۱۸
- گفتار دوم: تاریخچه دیه..... ۱۹
- ۱) مراحل تکوینی دیه..... ۲۰
- الف) مرحله اختیاری دیه..... ۲۰
- ب) مرحله اجباری دیه..... ۲۱
- ۲) نمودهای دیه در میان اعراب پیش از اسلام..... ۲۲
- ۳) نظام دیات در اسلام..... ۲۳
- گفتار سوم: مبانی دیه..... ۲۴
- الف) آیات قرآن کریم..... ۲۴
- ب) احادیث و روایات..... ۲۴
- فصل سوم: بررسی اجناس و مقادیر دیه، تفاوت ضمان دیات و مسؤولیت مدنی..... ۲۵
- گفتار اول: بررسی اجناس و مقادیر دیه..... ۲۵
- الف) تعیین اصل در اجناس دیه..... ۲۷
- ب) نحوه پرداخت دیه در عصر حاضر..... ۲۸
- گفتار دوم: تفاوت ضمان دیات و مسؤولیت مدنی..... ۲۹

بخش دوم: ماهیت دیه و مبانی نظری موافقان و مخالفان خسارات مازاد بر دیه	۳۴
مقدمه	۳۴
فصل اول : ماهیت دیه	۳۴
گفتار اول: نظریات مطروحه	۳۴
الف) دیه جبران خسارت است	۳۴
ب) دیه مجازات است	۴۰
ج) دیه ماهیت دوگانه دارد	۴۳
گفتار دوم: وجوه اشتراک و افتراق دیه با مجازات مالی	۴۷
فصل دوم : مبانی نظری موافقان و مخالفان خسارات مازاد بر دیه	۴۹
مقدمه	۴۹
گفتار اول: دلایل مخالفان مطالبه خسارات مازاد بر دیه	۵۰
مبحث اول : فقهای مخالف مطالبه خسارات مازاد بر دیه	۵۰
مبحث دوم: مستندات فقهی و حقوقی عدم جواز مطالبه خسارات مازاد بر دیه	۵۲
الف) مستندات فقهی	۵۲
ب) مستندات حقوقی	۵۶
ج) رویه قضایی مؤید نظر مخالفان خسارات مازاد بر دیه	۵۹
گفتار دوم: دلایل موافقان مطالبه خسارات مازاد بر دیه	۶۶
مبحث اول) فقها و حقوقدانان طرفدار مطالبه خسارات مازاد بر دیه و استدلال آنها	۶۶
۱) فقهای طرفدار مطالبه خسارات مازاد بر دیه	۶۶
۱-۱) مستقل بودن ضمان دیه از زیان های وارده	۶۷
۲-۱) وحدت ضمان دیه و سایر زیان های وارده	۶۹
۲) حقوقدانان طرفدار مطالبه خسارات مازاد بر دیه	۷۱

دانشگاه مازندران

مقدمه:

یکی از خصوصیات و ویژگی های بارز و ممتاز هر علمی پویایی و پاسخ گو بودن آن به مسائل مورد ابتلای زمان خود در چار چوب مربوط به آن علم می باشد و مسلماً علم حقوق نیز از این اصل مستثنی نمی باشد و باید بتواند احکام مربوط به مسائل مستحدثه مبتلا به را بخوبی بیان دارد و این امر میسر نیست مگر اینکه حقوقدان بتواند با مراجعه به اصول و قواعد کلی حقوقی حکم هر مورد خاص را بیابد. یکی از مصادیق مسائل مستحدثه در زمان حاضر که آراء فقها، قضات و حقوقدانان درباره آن مختلف است مسأله خسارات افزون بر دیه است، در این مقدمه به بیان تعریف مسأله، فرضیه ها و روش تحقیق می پردازیم:

الف- تعریف مسأله:

با توجه به اینکه در بعضی موارد دیه ای که دادگاه برای شخص زیان دیده در نظر می گیرد تکافوی خسارت زیان دیده (از قبیل هزینه های درمان، خسارت های معنوی و...) را نمی دهد و به عبارت دیگر، ضرری را که شخص متحمل می شود بیش از مقداریست که قانونگذار برای او در نظر می گیرد، از این رو سوال های ذیل مطرح می گردد:

۱- آیا محاکم می توانند، عامل زیان را به جبران خسارات مازاد بر دیه ملزم نمایند؟

۲- شرایط مطالبه خسارات مازاد بر دیه چیست؟

ب- فرضیات پژوهش:

۱- محاکم می توانند به جبران خسارات مازاد بر دیه حکم نمایند.

۲- شرایط مطالبه خسارات مازاد بر دیه عبارتند از: الف- تحقق ضرر، ب- تحقق فعل زیان بار، ج-

رابطه سببیت بین تحقق ضرر و فعل زیان بار.

ج- خلاصه مراحل روش تحقیق:

در تحقیق حاضر بعد از جمع آوری اطلاعات به طریق کتابخانه ای با تجزیه و تحلیل داده ها، نتیجه گیری لازم را انجام می دهیم، در نتیجه باید روش تحقیق را روش توصیفی - تحلیلی نامید.

بخش اول

بخش اول

قواعد عمومی خسارات، پیشینه تاریخی و اجتماعی دیه

و

جایگاه آن در حقوق موضوعه

مقدمه:

در این بخش ابتدا قواعد عمومی خسارات و سپس پیشینه تاریخی و اجتماعی دیه و جایگاه آن را در حقوق موضوعه بررسی می نماییم:

فصل اول: خسارات (ضرر و زیان)

در این فصل ابتدا مبنای تعهد جبران خسارات و سپس ارکان خسارات و در نهایت شیوه های جبران خسارات را بررسی می نماییم.

گفتار اول : مبنای تعهد جبران خسارات

در خصوص مبنای تعهد شخص به جبران خسارت چند نظریه علمی مطرح شده که برای اختصار به دو مورد آن اشاره می شود:

الف - نظریه تقصیر:

طبق نظریه تقصیر، شخص هنگامی مسؤول خسارت ناشی از عمل خود است که مرتکب تقصیر شده باشد. در نظریه تقصیر مسؤولیت شخصی است، یعنی ضابطه برای تشخیص این مسؤولیت بررسی رفتار وارد کننده زیان است. به عبارت دیگر، اگر رفتار عامل ورود زیان توأم با خطا باشد محکوم به جبران زیان وارده خواهد شد و آلا از جبران خسارت معاف می گردد.^۱

برای تشخیص تقصیر باید عملی که در اثر آن خسارت به دیگری وارد شده با عمل اشخاص محتاط مقایسه نمود، چنانچه فاعل در انجام عمل رعایت احتیاطاتی را ننموده باشد که هر شخص محتاط در این گونه موارد اعمال می نماید، آن فاعل مسؤول شناخته می شود.^۲

به موجب این نظریه، در مسؤولیتهای خارج از قرارداد کسی که مطالبه خسارت از عمل دیگری می نماید باید ثابت کند که فاعل در عمل خود تقصیر نموده است.

ب - نظریه ایجاد خطر (مسؤولیت بدون تقصیر) :

اواخر قرن نوزدهم نظر دیگری بوجود آمد که دایره مسؤولیت مدنی را توسعه داد. نظریه مزبور تقصیر را شرط مسؤولیت فاعل نمی داند و هر کس را که به دیگری خسارتی وارد آورد، مسؤول جبران آن می شناسد. به موجب این نظریه، برای مطالبه خسارت کافی است که متضرر ثابت کند که خسارت، ناشی از فعل طرف می باشد.^۳

حقوقدانان و طرفداران نظریه تقصیر، نظریه خطر را مورد انتقاد قرار داده اند، به نظر می رسد نظریه تقصیر و ایجاد خطر هر دو مبالغه آمیز هستند. نمی توان تقصیر را مبنای انحصاری

^۱ - اسداله، امامی، جزوه درسی حقوق مدنی (۴)، نیمسال دوم سال تحصیلی (۷۲-۷۴) دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق، ص ۷۳.

^۲ - سید حسن، امامی، حقوق مدنی، ج ۱، چاپ هجدهم، کتاب فروشی اسلامیة، تهران، ۱۳۷۶، ص ۳۹۱.

^۳ - همانجا.

مسئولیت مدنی شمرد، زیرا گاه عدالت ایجاب می کند که کسی متحمل ضرر شود که مقصر نبوده است.^۱

در هرحال نمی توان هیچ یک از نظریه های ابراز شده را به عنوان تنها مبنای مسئولیت مدنی پذیرفت و بر پایه آن ، نظام عادلانه ای ایجاد کرد. در حقوق موضوعه فرانسه نیز مسئولیت، مبتنی بر تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر با هم وجود دارد.^۲

قانونگذار ایران در مقررات مربوط به مسئولیت مدنی بطور کامل و در بست از هیچیک از دو نظریه تقصیر یا ایجاد خطر پیروی نکرده ، اما مسئولیت بدون تقصیر را بصورت استثنایی پذیرفته است.^۳ استثنایی بودن مسئولیت بدون تقصیر این نتیجه مهم را در پی دارد که هر گاه چندین علت زمانی را به وجود آورد و یکی از آن علل مقصر باشد، مسئولیت متوجه کسی می گردد که مرتکب تقصیر شده باشد.^۴

از آنچه گذشت این نتیجه بدست آمد که مسئولیت مدنی اصولا ناشی از بی مبالاتی اشخاص است ، ولی گاه به منظور جبران ضرر نامشروع با توجه به خطری که برای دیگران ایجاد شده است، نیز بوجود می آید .

گفتار دوم : ارکان خسارت

برای تحقق مسئولیت وجود سه عنصر ضرورت دارد که عبارتند از : الف- وجود ضرر ب- ارتکاب

فعل زیانبار ، ج - رابطه سببیت بین فعل زیانبار و ضرر وارده .

الف- وجود ضرر:

۱- ناصر ، کاتوزیان ، حقوق مدنی (الزام های خارج از قرارداد، ضمان قهری) ج ۱ ، چاپ اول ، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران ، ص ۲۰۳.

۲- میشل، لوراسا ، مسئولیت مدنی ، ترجمه دکتر محمد، اشتری ، چاپ اول ، تهران ، نشر حقوقدان ، ۱۳۷۵ ، ص ۲۷.

۳- اسدالله، امامی ، ص ۷۹.

۴- ر. ک . ماده ۳۳۵ قانون مدنی و ماده ۶ آیین نامه اجرایی قانون بیمه اجباری، که مقرر میدارد: (راننده ای که حادثه منحصر در نتیجه تقصیر او ایجاد شده است ، ثالث تلقی نمی گردد.

خسارات مازاد بر ديه

هدف از قواعد مسؤوليت مدني جبران ضرر است، دعواي مسؤوليت هيچگاه نمي تواند وسيله سود جويي قرار گيرد، پس بايد وجود ضرر را ركن اصلي مسؤوليت مدني قلمداد نمود.^۱

(۱) مفهوم ضرر:

هر جا كه نقصي در اموال ايجاد شود يا منفعت مسلّمی از دست برود يا به سلامت و حيثيت و عواطف شخصي لطمه اي وارد آيد، مي گویند ضرر به بار آمده است.^۲ در ترمينولوژی حقوق آمده است،^۳ ضرر در معاني زير به كارمي رود:

الف- صدمه جاني زدن به خود و ديگري خواه به صورت ضرب و جرح باشد، خواه به صورت قتل.

ب- تجاوز به حيثيت ديگران و لطمه زدن به حيثيت خود.

ج- تعرض به ناموس ديگران

د- اتلاف و ناقص كردن اموال خود و ديگران و تجاوز به مال غير مانند غصب و خيانت در امانت و اختلاس

ه- ممانعت از وجود پيدا كردن نفعي كه مقتضي وجود آن حاصل شده است (عدم النفع) مانند كندن درختان ميوه اي كه شكوفه دارند، همين داشتن شكوفه مقتضي دادن ميوه است و ميوه منفعت درخت. شايد تأكيد است كه در صدق ضرر بر عدم النفع اتفاق نظر وجود ندارد.

(۱-۱) انواع ضرر:

ضرر ممكن است به صورت زيان مادي و يا معنوي باشد و يا اينكه در عين حال هم داراي جنبه مادي و هم داراي جنبه معنوي باشد.

الف- ضرر مادي:

اين نوع خسارت به پول قابل تقويم و تبديل است و از نظر نوع وقوع آن ممكن است هم به صورت فقدان شيء موجود باشد (تخريب شيء) يا به صورت فقدان نفع (بازرگاني به علت آنكه فروشنده

۱- ناصر، كاتوزيان، ص ۲۲۸ و ر.ك. ماده ۱ قانون مسؤوليت مدني.

۲- همان منبع، ص ۲۱۹.

۳- محمد جعفر، جعفري لنگرودي، ترمينولوژی حقوق، چاپ ششم، تهران. انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۲، ص ۴۱۵.

کلی، کالا را به وی تحویل نداده، نتوانسته آن کالا را در بازار مساعد بفروشد، از نظر مالی که موضوع خسارت است این مال می تواند شیء مادی باشد (خسارتی که از تصادم دو خودرو حاصل شده است) و هم شخص بشری (هزینه پزشکی و از کار افتادگی) یا حقوق مالی (خسارت به شهرت تجاری).^۱

ب- ضرر معنوی^۲

«در اینکه مفهوم خسارت محدود به امور مادی تلف مال نمی شود، کمتر تردید شده است. صاحب عناوین، سرمایه معنوی و شخصیت و حرمت شخص را «عرض» می نامد و هتک آن را از اقسام ضرر می شمارد. او تردید نسبت به شمول «قاعده لا ضرر» را درباره اینگونه اقدام های ناروا و اختصاص آن قاعده را به ضررهای مالی و بدنی مردود می داند.^۳

خسارت های معنوی نیز ممکن است به صورت های مختلف ظاهر شود، مثلاً به صورت لطمه به حقوق مربوط به شخصیت (مانند حق بر شرف و حیثیت در مورد تهمت) و به صورت درد جسمی که زیان دیده از حادثه ای دچار آن می شود و یا به صورت اختلال روانی که به زیان دیده از حادثه ای به علت اینکه چهره اش گردیده است، دست می دهد یا آنچه ضرر لذت بردن نامیده می شود (مثلاً محرومیت یک شخص مفلوج از لذتهای عادی زندگی) یا بالاخره بر اثر جریحه دار شدن احساسات و عواطف (مثل غم و اندوه وارده به خویشان نزدیک زیان دیده ای که در نتیجه تصادف در گذشته است).^۴

ولی این مسأله که آیا خسارت معنوی قابل جبران و ترمیم با پول است یا نه، مشاجرات فراوان میان علمای حقوق به وجود آورده است، قانون و رویه قضایی به این مشاجرات توجهی نکرده اند و خسارت معنوی و تقویم آن را به پول پذیرفته اند.

۱- حسینیقلی، حسینی نژاد، مسئولیت مدنی، چاپ اول، جهاد دانشگاهی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۰، ص ۷۰.

۲- برای مستندات قانونی خسارت معنوی، ر. ک. (اصل ۱۷۱ قانون اساسی، ماده ۱۰ قانون مسئولیت مدنی و ماده ۸۵ قانون مجازات اسلامی).

۳- میرفتاح، عناوین، ص ۹۶ به نقل از: ناصر کاتوزیان، همان، ص ۲۲۷.

۴- میشل، لوراسا، ص ۱۰۶.

از اطلاعات ایران علمی ایران
تیمسار

خسارات مازاد بر ديه

مخالفان اين نوع خسارات سه دليل مي آورند:^۱

۱- از لحاظ نظري:

ادعای آنان این است که خسارات معنوی قابل تقویم به پول نیست و تادیه پول قادر به ترمیم یا فراموش کردن آن نیست.

۲- از نظر فنی:

ادعای آنان این است که تعیین چنین خسارتی برای قاضی بسیار مشکل است.

۳- از نظر اخلاقی:

ناگوار و زنده است که متألم از خسارت معنوی به محکمه بیاید و تألم خود را با پول مطالبه نماید. دلایل فوق هرگز قطعیت ندارد، بی گمان جبران خسارت به معنی زدودن همه آثار آن نیست و در ضرر های مادی نیز دادن پول همیشه نمی تواند آنچه را زیان دیده از دست داده است به او باز گرداند.

﴿هدف مسؤولیت مدنی جبران خسارت است نه زدودن آن، آیا دادن پول نیروی کارکردن را به کسی که پاهایش بریده شده است باز می گرداند؟ یا پرندۀ زیبایی را که کشته شده زنده می کند؟ یا تابلوی نقاشی پاره پاره شده را دوباره می سازد؟﴾

هدف از خسارت این است که وسیله معادلی در اختیار زیان دیده قرار گیرد، وسیله ای که بتواند او را خشنود سازد و جایگزین مال از دست رفته شود، وسیله ای که رنج درون را تحمل پذیرتر سازد.^۲ پس، اگر چه اندوه و تاجر عاطفی را نمی توان بطور کلی از بین برد ولی همین اندازه که آرام روحی تسکین یابد کافی است، به بیان دیگر پولی که از این بابت داده می شود جبران کننده نیست، خشنود کننده است.

^۱ - حسینی، حسینی نژاد، ص ۷۱.

^۲ - ناصر، کاتوزیان، ص ۲۲۸.

ج- ضرر مختلط:

ضرر مختلط که عملاً بسیار رایج است، مربوط به زیان دیده است که می تواند بابت عمل زیان آور واحد در عین حال مطالبه خسارت مادی و معنوی بکند. مورد رایج این نوع ضرر و زیان، صدمه بدنی است که به مناسبت آن مجروح می تواند مطالبه هزینه پزشکی (یعنی تلف مال) و خسارت ناشی از کار افتادگی را که جنبه مادی دارند، نموده و همچنین بابت رنجی که تحمل کرده و احیاناً بابت لطمه وارده به زیبایی او که ضرر های معنوی محسوب می شوند، تقاضای خسارت بنماید.^۱

۱-۲) امکان مطالبه خسارت معنوی:

در موردی که تقصیر خوانده جنبه کیفری ندارد (مانند عدول نابجا از ایجاب) یا جرمی است که برای زدودن آثار آن دیه پرداخت نمی شود (مانند فاش ساختن اسرار اقتصادی کارخانه ای توسط کارگر یا افشای بیماری از سوی پزشک) و در نتیجه آن تقصیر به اعتبار و شهرت یا حیثیت خواهان لطمه وارد شود مطالبه خسارت معنوی با مشکلی روبرو نیست و دادگاه شیوه جبران آن را معین می کند (ماده ۳ قانون مسؤولیت مدنی).

پس از تصویب قانون مجازات اسلامی (دیات) و امکان گرفتن دیه در بخش مهمی از جرائم (مانند قتل و جرح) بعضی به تردید افتادند که آیا خسارت معنوی قربانی جنایت نیز قابل مطالبه است یا دیه مبلغ مقطوعی است برای جبران همه خسارت های مادی و معنوی؟ (بحث تفصیلی در ص ۸۷) این سؤال بویژه در فرضی مطرح می شود که زیان دیده از بابت زیان معنوی نیز مطالبه پول می کند و به عذر خواهی قانع نیست و تقاضا دارد که خسارت معنوی نیز بر مبلغ دیه افزوده شود.^۲

۱-۳) شرایط ضرر قابل جبران:

برای جبران خسارت، ضرر استنادی باید دارای خصایص سه گانه ذیل باشد:

اول- ضرر باید قطعی باشد:

۱- میشل، لوراسا، ص ۱۰۸.

۲- ناصر، کاتوزیان، ص ۲۳۲؛ ر. ک. اصل ۱۷۱ قانون اساسی، ماده ۵۸ قانون مجازات اسلامی و ماده ۱ قانون مسؤولیت مدنی.

نداده و فعلی به منصفه ظهور نرسیده است، در حالت کلی در صورتی باید او را خطا کار دانست که ثابت شود موظف به انجام آن بوده و در این باره به تعهد خود عمل نکرده است.^۱

«در هر مورد که از کاری به دیگران زیان برسد مسؤولیت مدنی ایجاد نمی شود، باید کار زیانبار در نظر اجتماع ناهنجار باشد و اخلاق عمومی ورود ضرر را ناشایسته بداند، در پاره ای از قوانین مانند قانون مدنی فرانسه مفهوم تقصیر را برای بیان نامشروع بودن کار زیانبار کافی دانسته اند ولی در نظامهای حقوقی که مسؤولیت بدون تقصیر هر چند به طور استثنایی وجود دارد مانند سویس و آلمان، اشاره به لزوم نامشروع بودن فعل لازم است.»^۲

ماده اول قانون مسؤولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ با اینکه مبنای مسؤولیت را تقصیر می داند، به لزوم نامشروع بودن فعل زیانبار با عبارت «بدون مجوز قانونی» تصریح می نماید.

در هر حال پاره ای از افعال با اینکه موجب زیان دیگران است به لحاظ طبیعت کاری که انجام شده یا به دلیل حکم قانون و غیره، نمی توان فعل ارتکاب شده را نامشروع نامید یا آن را تقصیر شمرد، به همین جهت نیز مرتکب آن قابل سرزنش نیست و جبران خسارت نیز از او خواسته نمی شود.^۳

۱) فعل زیانبار و تقصیر:

درباره تعریف تقصیر اختلاف و گفتگو بسیار است بعضی در تعریف آن گفته اند «کاری است نامشروع که قابل انتساب به مرتکب باشد.»

تعریف مشهور دیگر نیز چنین بیان می کند: «تجاوز از تعهدی است که شخص به عهده داشته است.»

نظریه دیگری که ابراز شده این است که: «تقصیر تجاوز از رفتار عادی شخص خطاکار است.» همچنین در نظریه ای دیگر برای تقصیر مفهوم نوعی و اجتماعی قائل گردیده اند و مطرح

۱- همان منبع، ص ۳۰۶.

۲- همان منبع، ص ۲۷۱.

۳- همان منبع، ص ۲۷۱-۲۸۹.